

Saja aasta tagused sündmused on ka täna kõnekad

Velise Kultuuri- ja Hariduse Seltsi eestvedamisel algasid mullu novembris ettevalmistused Velise Wabariigi sajanda aastapäeva tähistamiseks, mille esimene vaatus peeti 3. detsembril ja järgmine osa on 11.-15. jaanuaril 2006, kui viiel öhtul esitatakse Velise seltsimajas näidendit „Tulevarjud“.

Mälestustahvel Velisel. Laupäeval kogunes arvukalt rahvast kunagise Velise kihelkonnakooli juurde, kus praegu on seltsimaja. Lisaks ümbruskonna praegustele elanikele oli kohal neid, kelle juured siit pärit, oli ka vanavanemaid oma teismeliste lapselastega, mis on kindel märk mälu edasikandmisest.

Vallavanem Eero Plamus ütles oma sõnavõtus, et täna on võimalus pöörata aeg tagasi ja vaadata toonaste tegude poole. Vabariigi presidendi avalike suhete juht Eero Raun ja Rapla maavanem Tõnis Blank eemaldasid teiselt mälestustahvliilt katte. Esimene paigutati koolimaja seinale, kui 1905. aasta sündmustest oli möödas 70. aastat.

Maavanem sõnas, et toona mässati väikeste õiguste ja suurte kohustuste vastu ja Eesti rahvas näitas, et on küps iseseisvuseks. „Aitäh neile ja loodame, et jääme edasi kestma Eestimaal,“ sõnas Blank. Nende sündmuste ja osalejate mälestuseks kõlas karges talveõhus Velise kiriku kell.

Koduloolane Sergei Seeland andis ülevaate Velise aleviku kujunemisest: 1884 valmis koolimaja, 1889 pühitseti sisse kirik, 1894 läks käiku vallamaja, hakati müüma krunte ja 1920. aastaiks kujunes välja alevik.

Ajalookonverents Valgus. Valgu klubis alanud ajalookonverentsile kogunes registreerimislehtede põhjal umbes 130 inimest. Üleval oli teemakohaste fotode ja ajaleheväljalõigete näitus, samuti Mahtra muuseumi raamatute väljapanek 1905. aasta sündmustest.

Kohale oli kutsutud president Arnold Rüütel, kes siiski tulla ei saanud. Tema ettekande esitanud Eero Raun märkis sissejuhatuseks, et tal on oma vanaema mälestuste kaudu toonaste sündmuste kohta ka isiklik suhe.

Ettekandes öeldi, et ajalugu tuleb kohelda aupaklikult ja tõearmastusega ning seada ühisosa otsimine eriarvamustest kõrgemaks. 1905. a sündmustest on alguse saanud mitmed poliitikute tänased eriarvamused. Õigeks ei peetud mõisate põletamist ja mõttetut omavoli kultuuriväärtuste hävitamisel: mõisad olid kogukonna keskused ja kui neid poleks põletatud, oleks säilinud rohkem kohavaimu. Märgiti, et 1905. aastal tõusis eesti rahvas objekti staatusest subjektiks, kellel olid oma seisukohad.

Rapla maavalitsuse haridus- ja kultuuriosakonna juhataja Aivar Soe tunnustas Märjamaa vallavalitsust selle eest, et siin toimub juba teine sisukas ajalookonverents (Kuuda seminari 150. aastapäevaga seotu 2004. a sügisel käsitles pedagoogikaajalugu).

Akadeemilise ajalooseltsi juhataja professor Mati Laur ütles: „Vähe on Eestis ajaloosündmusi, mille tõlgendamine on nii erinev kui 1905. aasta sündmuste puhul.“ Seda kinnitasid ka järgnevad ettekanded.

Ülestõus või revolutsioon? Koduloolane Sergei Seeland pooldab seisukohta, et Velisel toimunud sündmused oli ennekõike mõisavastane ülestõus ränkade koormiste ja tingimuste vastu, mitte mingisugune revolutsioon, mida rõhutati nõukogude ajal.

Velise mehed kuulutasid oktoobri lõpul (vkj) välja oma vabariigi ja asutasid ka relvastatud rahvakaitse. Kahjuks ei olnud ülestõusu juhil Jaan Paulusel, keda nimetati ka presidendiks, piisavalt mõjujõudu ja olukord väljus kontrolli alt: 14. detsembril süüdati esimese mõisana Läänemaal Valgu mõis. 17. detsembril hakkas Haapsalust siiakanti liikuma karistussalk, kes kaks päeva hiljem ründas Velise koolis asunud ülestõusu staapi. Surma sai seitse meest, haavata mitukümmend. Algasid läbiotsimised Velisel ja lähiümbruses. Täpsemalt lugege Sergei Seelandi raamatust "Velise valla ajaloo".

Eesti Ajalooarhiivi peaspetsialist Kersti Lust püstitas oma ettekandes küsimuse, kas Velisel toimunu oli mäss või poliitiline sündmus? Ja vastas, et erinevatel aegadel on antud sellele erinev rõhuasetus. 1920-30. aastatel peeti lahendamata vastuolusid maal 1905. a sündmuste tõukejõuks. II Maailmasõja järel hakati juurutama kontseptsiooni proletariaadi juhtivast jõust. Taasiseseisvumine tõi uue suuna: talurahvaliikumine, milles toonitati ka selle sotsiaalset ja rahvuslikku külge.

Kas ajaloolased on liikunud ajaloolisele tõe lähemale või kaugenenu sellest? Lust märkis, et ajalugu on nagu varasalv, millest ammutatakse seisukohti vastavalt oma positsioonile ja veendumustele.

Esineja käsitles talurahva võitlusvormide muutumist ja et „nõrkade relvadeks” ei piisanud enam mõisavargusest või palvekirjadest, vaid hakati tegutsema teiste vastupanuviisidega. Ta soovitas vaadata toonaseid sündmusi tänaste inimeste pilgu läbi, et hinnata toimunud seda, mis on nüüd oluline.

Mida tähistas punalipp? Ajaloolane Tanel Kutti väitis, et ajalehel Uudised oli suur roll eesti rahva poliitilise äratajana ja et 1905. aasta sündmused oli poliitiline liikumine, mitte vaid talurahvamäss. Poliitiline ärkamine toimus ka maal ja on seotud sotsiaaldemokraatlike ideede levimisega. Ajaleht Uudised oli tema sõnul revolutsiooni juhtivaid jõude, mis levitas ideed Vene riigi koosseisus olevast suure autonoomiaga vabariigist. Kohtadel arendati neid ideid edasi.

Kutti arvates võib 1905. aastat Eestis nimetada ka vabariikide aastaks, sest umbes poolesajal kohas kuulutati oma vabariik välja. Need olid nn revolutsioonilised omavalitsused, kuid kahjuks ei ole säilinud olulisi dokumente nende kohta. „Punase lipu all võideldi nii sotsiaalsete kui rahvuslike nõudmistega eest. Punalipp ei olnud mingi enamuse sümbol, selles nähti demokraatia, täpsemalt sotsiaal- ehk rahvademokraatia sümbolit,” väitis Kutti.

Ajaloo professor Tiit Rosenberg tutvustas Velise kooliski õppinud õigusajaloolast Aleksander Loringut, kes oli 1905. aasta sündmuste üks esimesi uurijaid ja oskas materjale allikakriitiliselt kasutada.

Koduloolane ja kirjanik Harri Jõgisalu meenutas Märjamaal 1966. aastal püstitatud mälestuskivi kolme maha lastud Velise mehe mälestuseks, kellest Tõnis Ervini isik põhjustas Velise elanike seas eriarvamusi - teda peeti hobusevargaks, mitte revolutsionääriks. Kaks korda on kivi purustatud ja arvatavasti just selle isiku pärast. Tuna toimkonna algatusel taastati tänava suvel kivi uuesti ja sellel on endiselt kolm nime - surnute mälestus peab jääma puutumatuks. Jõgisalu leiab, et on põlastusväärne, kui poliitiliste segaduste ajal õiendatakse mõrvadega ka omavahelisi arveid.

Hugo Murre oli rahul, et konverentsil anti toimunule erinevaid hinnanguid, kuid tehti seda tasakaalukalt. Tervitusi ja materjale tõi Vaali vabariigi esindaja.

Professor Mati Laur märkis kokkuvõtet tehes, et ettekannetes pörkasid kokku kaks seisukohta: nn poliitiline jutustus - meie ajalugu kui pikk protsess rahvusliku iseolemise suunas, teine vaatles ajalugu kui võitlust õiguse eest ja ülekohtu vastu. Lauri sõnul ei pea üks teist välistama. Välja toodi ka see, mis pole „ei pühalik ega pidulik” - isiklik kättemaks, mõisate põletamine, väärtuste hävitamine, milles on stiihilisi ja kriminaalseid jooni. Ka seda tuleb uurijatel kajastada, sest kõik

see kokku aitab ajaloo mõistmisele ja tunnetamisele kaasa. M. Laur tunnustas publikurohkust, sest vaimulinnas Tartuski ei olevat konverentsidel mõnikord nii suurt kuulajaskonda.

Konverentsi juhtinud Märjamaa vallavalitsuse avalike suhete juht Silver Loit kutsus Tartu ülikooli ajaloolasi edasisele koostööle ja tegi ettepaneku, et Märjamaa vallas võiks igal aastal läbi viia ajalookonverentsi, mis oleks seotud üldisemate küsimustega.

Toimetajale toodi ka luulevormis vastukaja (autori pseudonüüm dr Habe), mis on autori sõnul järelhüüe Eesti ajalooarhiivi peaspetsialisti Kersti Lusti sõnavõtule "Talurahvaliikumised 1905. aastal"

Ühe ajastu peegel

Milles küsimus, kes on kes

kas möödanik on parem sess

hulkurrahvaid üle käind

tulnud, läinud, ära läind.

Kõnepuldiks kansel, krusa, õllelaud

välkumas on silmalaud

"Tõde sääanne möss ma ütlen

võtke vastu, muidu lõppend

teie õnnis elujärg.

Mina tahan, mina mõtlen

eile oli nii, kuigi kõhklen"

- järjekordne jutusläng.

Nii ajastu nukud juhivad meid

näiteks tuues tuleviku

kauneimaid teid

Milline õnn on elada

läbivoolamisläve vaesuses

tõenäosusteooria järgi

Euroopa kaemuses

Astu mõttes aegade taha

heida endast eemale, mis on võõras

ja mis pole vaba...

Vestlusringis on koduloolane Sergei Seeland, vabariigi presidendi avalike suhete juht Eero Raun ja Tartu Ülikooli Eesti ajaloo õppetooli professor Tiit Rosenberg.

Valgu klubi saali kogunes ajalookonverentsile 130 huvilist.

Velise koolimaja seinal olevaid mälestustahvleid pildistati hoolega.